

DE GEBOORTE VAN DE MYTHOLOGIE VOLGENS FRIEDRICH MAX MÜLLER

*'Mythology is only a dialect, an ancient form of language.'*¹

1. Inleiding

*What is it that makes us at the present day ask the question of the origin of the Greek myths? Why do men study ancient history, acquire a knowledge of dead languages, and decipher illegible inscriptions? What inspires them with an interest not only in the literature of Greece and Rome, but of ancient India and Persia, of Egypt and Babylonia? Why do the puerile and often repulsive legends of savage tribes rivet their attention and engage their thoughts? Have we not been told that there is more wisdom in the 'Times' than in Thucydides? Are not the novels of Walter Scott more amusing than Apollodoros? Or the works of Bacon more instructive than the cosmogony of the Purânas? What, then, gives life to the study of antiquity? What compels men, in the midst of these busy times, to sacrifice their leisure to studies apparently so unattractive and useless, if not the conviction that, on order to obey the Delphic commandment – in order to know what Man is, we ought to know what Man has been?*²

Met bovenstaande vragen begint de classicus en indoloog Friedrich Max Müller (1823-1900) in 1856 zijn langste en beroemdste essay, het revolutionaire *Comparative Mythology*, dat alle voorafgaande beschouwingen over de oorsprong van mythologie heroriënteerde.³ Als meest invloedrijke Victoriaanse mytholoog domineerde Müllers werk over taal en mythologie alle interpretaties vóór Frazer en Freud.⁴ Zijn theorieën, neergepend in de tweede helft van de negentiende eeuw, raken de diepste menselijke bekommernissen en betreffen universele en tijdloze interesses: religie, mythologie, taal en filosofie. Müllers leven en werk spreekt bijgevolg heel wat mensen vanuit verschillende achtergronden aan. De figuur van Friedrich Max Müller zelf is indrukwekkend: hij was één van de grondleggers van de vergelijkende godsdienstwetenschappen, (mede)stichter van de vergelijkende mythologie en één van de leidende figuren in de negentiende eeuwse vergelijkende taalkunde. Hoewel Müllers hoofdinteresses geenszins uitgaan naar de klassieke filologie, kan men stellen dat deze wetenschap als een *basso continuo* op de achtergrond van al zijn werken te horen is. Max Müller was immers in de eerste plaats een klassiek filoloog. Daarenboven deed hij met zijn ongebreidelde kennis van het Sanskriet,

---

¹ Müller, *Comparative Mythology*, p. 153.

² Müller, *Essay on Comparative Mythology*, pp. 3-4

³ Zie Dorson (1958), p. 16 en (1968), p. 161 en Kitagawa & Strong (1985), p. 198.

⁴ Cfr. Beer (1989), p. 164.

van Hinduliteratuur en -beschaving zijn invloed gelden in de politieke en intellectuele wereld van Groot-Brittannië en India. Müllers welsprekendheid, zijn talent om helder te schrijven, zijn rijkdom aan inzichten die het enge vakwetenschappelijke overstegen, en zijn charmante persoonlijkheid waren ingrediënten die zijn succes nog deden toenemen. Dat heel wat van zijn theorieën achterhaald zijn door nieuwe vondsten en andere inzichten, doet niets af van de roem die hij in zijn tijd oogstte. Toch werden Müllers ooit zo geprezen en gerenommeerde – of op zijn minst spraakmakende – publicaties een dertigtal jaren geleden voor een schamel prijsje verkocht in antiquariaten te Londen of op rommelmarkten in India. Andere exemplaren van Müllers publicaties, die hun rustplaats gevonden hebben op de stoffige planken van archieven en bibliotheken, werden in geen honderd jaar gelezen. Wil men zijn werken raadplegen, dient men in eerste instantie de vergeelde pagina's met een houten lat van elkaar los te scheuren. Zo wordt nog maar eens het bewijs geleverd op welke onrechtvaardige wijze het canoniseringproces en de receptiegeschiedenis kunnen verlopen. De laatste jaren kan men evenwel een *revival* waarnemen. Deze uit zich zowel primair – door de heruitgave van zijn werken – als secundair doordat er meer en meer herinterpretaties en duidingen van zijn werk opduiken. De actualiteit van deze encyclopedische geleerde wordt zo een feit. Friedrich Max Müllers leven biedt een rijke bron van onderzoeksonderwerpen: zijn intellectuele vorming, de immer terugkerende paradox tussen zijn Duits romantisch gekleurde *roots* en zijn nieuwe omgeving, Groot-Brittannië, waar hij zijn wetenschappelijke carrière uitbouwt en voltooit, de impact van zijn protestantse geloof op de Britse wetenschappelijke wereld en de Kerk, de redetwisten met de negentiende eeuwse klassieke filologen, zijn kleurrijke vriendenkring en contacten in de hoogste kringen (tot het Britse hof toe), de receptie van zijn persoon en werk in het onafhankelijke India (waar hij nog steeds afwisselend gezien wordt als een Eurocentrisch kolonialist en als een Indischgezind anti-koloniaal), de discussies over zijn rol in het creëren van de moderne Arische mythe, etc.

Müllers zoektocht naar de oorsprong van de (Griekse) mythologie, een onderzoek dat beïnvloed werd door de romantische tijdsgeest en door grote Duitse filosofen en filologen, vormt de kern van dit artikel. Negentiende eeuwse onderzoekers over mythologie zaten verveeld met de buitensporige verhalen over het lichtzinnige en wellustige gedrag van de Griekse goden. In het bijzonder de vertellingen over de goden die hun eigen kinderen verslonden, vormden voor de (Victoriaanse) vorsers een scandaleus probleem.⁵ Filologen als Friedrich Max Müller waren er niet weinig trots op dat de filologische beweging

---

⁵ Cfr. Douglas (1996), p. 29. Het Victoriaanse Groot-Brittannië identificeerde zich met Griekenland, dat in haar perceptie een na te streven ideaal was. Dit romantische intellectuele ideaal strookte evenwel niet met de Griekse mythologie. Een verklaring en verdoezeling van de aanstootgevende verhalen was daarom onontbeerlijk. Zie ook Turner (1987), pp. 109-11 en Kippenberg (2002), p. 41.

een verklaring had gevonden voor de laakbare wanpraktijken in de mythologie. Müller geloofde dat er een diepere betekenis of ὑπόνοια, 'the under-meaning of ancient mythology'⁶, schuilging achter elke mythe. De kersverse *philological science of mythology* was in staat om zelfs in de meest gruwelijke verhalen een kern van waardigheid bloot te leggen door ze in verbinding te stellen met de Indo-europese cultuur. De mythen waren volgens Müller enkel afstotend en verfoeilijk omdat men de echte betekenis van de namen der hoofdpersonages vergeten was. De kerngedachte in Müllers mythologische betoog was dat mythologie slechts een kinderziekte was in de ontwikkeling van de menselijke taal en dat men het absoluut niet gelijk kon stellen aan religie. Met behulp van de vergelijkende taalkunde en etymologische analyses kon men de ware "gezonde" betekenis van de namen terug op het spoor komen. Het is bovendien opvallend hoeveel waarde Müller hechtte aan de Veda (het oudste heilige Indische schrift) voor een verklaring van de Indo-europese mythen. Dit kunnen we kaderen in een dieper theologisch en sociologisch idealisme, gelinkt aan de "Aryanist cultural ideology".⁷ In onderstaande uiteenzetting wordt getracht duidelijk te maken wat Müller precies met de 'infantine disease of language'⁸ bedoelde. Vooraleer we deze rode draad doorheen Müllers onderzoek verder volgen, laten we eerst een blik glijden over zijn bewogen levensloop en lichten we een aantal noemenswaardige werken uit zijn indrukwekkende oeuvre toe.

2. Een imposante biografie. Een cyclopische bibliografie

Müller wordt in 1823 geboren in Dessau. Zijn vader, Wilhelm Müller (1794-1827), is op dat moment leraar in het plaatselijke Gymnasium en hertogelijk bibliothecaris. Wilhelm kreeg met F. A. Wolf als leraar voldoende klassieke eruditie mee om een boek over Homeros te schrijven.⁹ Bovendien was hij befaamd als lyrisch dichter. Grote eer viel hem te beurt toen Franz Schubert in 1823 en 1827 twee liederencycli publiceerde die twee van Wilhelm Müllers gedichten onsterfelijk maakten: *Die Schöne Müllerin* en *Winterreise*. Verder werd hij geprezen voor zijn filhelleense gedichten, en bemind in de hoogste intellectuele en artistieke milieus van Duitsland. Vermeldenswaardig zijn bijvoorbeeld Wilhelm Müllers *Griechen Lieder*, een verzameling gedichten geschreven ter ondersteuning van de Griekse nationalistische strijd tegen de Turken. De Grieken zijn dit nooit vergeten, en toen in 1891 zijn standbeeld in Dessau opgericht zou worden, zond de Griekse regering een blok marmer

---

⁶ Müller, *On the Philosophy of Mythology*, p. 158. Vergelijk hiermee de allegorische exegese van vooral de Stoa. Zie ook infra.

⁷ Zie infra, voetnoot 84.

⁸ Müller, *Greek Legends*, p. 277.

⁹ Het gaat om het boek *Homerische Vorschule: Eine Einleitung in das Studium der Ilias und Odyssee* (Leipzig, 1824).

waaruit men het beeld kon vervaardigen. Twee van zijn bijnamen die ingang maakten in deze hoge kringen, bewijzen deze vermaardheid: *Griechen Müller* en *Byron of Germany*. Later zou Max Müller een nieuwe editie van zijn vaders *Griechen Lieder* publiceren met de bedoeling de Duitse vrijheidstrijders te inspireren.¹⁰

Toen Friedrich Max Müller zijn middelbare school, de beroemde *Nicolai Schule*, verliet, sprak hij – zoals van de knapen verwacht werd – vloeiend Latijn, en kon hij het Grieks zeer vlot verstaan en schrijven.¹¹ Tijdens zijn gemakkelijke studentenleven aan de Universiteit van Leipzig engageerde Müller zich in het favoriete tijdverblijf van Duitse studenten, het duel. Zo nam hij deel aan drie zwaardgevechten, één ervan om de eer van één van de grootste hellenisten uit die tijd te verdedigen: professor Gottfried Hermann. Terwijl hij een lezing van Hermann bijwoonde, hoorde hij een student een oneerbiedige opmerking maken over deze grote professor. Müller vroeg de jongeman om te zwijgen, maar deze gaf hier geen gehoor aan en vervolgde zijn dwaze uitingen. Müller legde hem het zwijgen op door hem uit te dagen voor een duel. Eens uitgedaagd voor een duel aan een Duitse universiteit was men immers verplicht te stoppen met provoceren.¹²

Behoudens deze anekdote ging Müllers grootste passie uit naar zijn studies. In de tweeënhalf jaar dat hij aan de universiteit van Leipzig studeerde, schreef hij zich in voor wel vijftig cursussen. Aangezien het hem toescheen dat alles reeds bestudeerd was, stond zijn enthousiasme voor Latijn en Grieks op een laag pitje. Zijn interesse voor filosofie en "taal als het voertuig van het denken" laaide daarentegen sterk op. Müller ervoer het evenals Friedrich Nietzsche (1844-1900) als betreurenswaardig en onwenselijk dat de negentiende eeuwse filologie ten prooi gevallen was aan een te enge puur wetenschappelijke kennisdrang en encyclopedische veelweterij waarbij het naarstig uitspitten van de deelaspecten een onvoorwaardelijke en alom geprezen prioriteit was geworden. Ondanks Müllers oordeel dat zijn professoren verdronken in de details, stak hij tijdens zijn universiteitsjaren te Leipzig het meeste van zijn energie in cursussen over de klassieke talen en oudheid. Hij wou echter liever het nieuwe gebied van de Indologie ontginnen dan opboksen tegen het stofferige encyclopedisme van de reeds gevestigde Klassieke Filologie. Zijn verlangen om talen te bestuderen die geen algemene gekendheid genoten, gepaard gaande met de opkomende

---

¹⁰ Wilhelm Müller, *Gedichte. Edited with introduction and annotations by F. Max Müller* (Leipzig 1868). Cfr. Stone (2002), p. 7 en Chaudhuri (1974), p. 22.

¹¹ Wanneer men het algehele tijds kader beschouwt, hoeft het niet te verwonderen dat Müller naar onze normen op zulk een jeugdige leeftijd de klassieke talen op lumineuze wijze onder de knie had. Vergelijk hiermee bijvoorbeeld de beschrijving van professor Biebuyck (2001), p. 15 over het humanistische onderwijsproject van de eliteschool van Nietzsche die meer dan twintig jaar na Müller – in een weliswaar inmiddels hervormd Duitsland – zijn middelbare schoolstudies zou aanvatten.

¹² Cfr. Chaudhuri (1974), pp. 34-35.

algemene interesse voor India en het gemeenschappelijke Indo-europese verleden, zouden ertoe leiden dat hij zich na zijn studies filosofie¹³ toelegde op vier oosterse talen (Perzisch, Arabisch, Hebreeuws en Sanskriet) waarbij hij zich zou specialiseren in het Sanskriet. In 1844 trok Müller naar Berlijn waar hij zijn dubbele interesse in filologie en filosofie ten volle kon ontwikkelen. Onder de hoede genomen door de vermaarde Sanskrietgeleerde en meest eminente filoloog van die tijd, Franz Bopp (1791-1867), werd Müller een waar vergelijkend taalkundige.¹⁴ Bovendien schreef hij zich in voor theologie, maakte vertalingen uit het Sanskriet, las Pali en Hindoestani,¹⁵ en begon hij op eigen houtje Bengali te leren. In 1845 liet zijn financiële situatie zozeer te wensen over dat hij naar Parijs trok waar hij Sanskrietmanuscripten voor oriëntalisten kopieerde als bijverdienste. Op aansporen van Eugène Burnouf (1801-1852), onmiskenbaar Europa's grootste pionier-oriëntalist, begon Müller zich te verdiepen in het oriëntalisme en de vergelijkende religie, en werkte hij aan een kritische uitgave van de *Rig Veda*, een vierentwintigjarig project dat hem ongeëvenaarde roem zou verstrekken in de academische wereld.¹⁶ Aangezien Müllers vertalingen van de *Rig Veda* in Oxford werden gedrukt, verhuisde hij in 1848 naar dit intellectuele bolwerk waar hij de rest van zijn leven zou doorbrengen. Ondanks deze significante overstap naar een totaal verschillend 'geestesklimaat'¹⁷ groeide de veelbelovende Duitse jongeman in Oxford uit tot een wereldberoemd geleerde.

Volgende anekdote werpt een scherp licht werpt op Müllers kwaliteiten en vermaardheid als Grieks filoloog. In tegenstelling tot de Europese talen waarover Müller in 1854 het professoraat kreeg, werd het Grieks beschouwd als een speciaal voorrecht voor de *dons* van Oxford zelf. Tijdens een discussie met de overste van de *Christ Church*, H. G. Liddell, over het Griekse Lexicon, de illustere *Liddell and Scott*, merkte Müller op dat het lexicon, ondanks haar waarde als woordenboek, veel steken liet vallen op het gebied van etymologie. Liddell vroeg Müller om de taak van revisor van het Lexicon op zich te willen

¹³ 'Not being satisfied with what seemed to me a mere shewing of the cud in Greek and Latin, I betook myself to systematic philosophy, and even during the first terms read more of that than Plato and Aristotle.' Müller geciteerd bij Stone (2002), p. 8.

¹⁴ Niettegenstaande dit feit laat Müller zich in *My Autobiography*, p. 157 negatief uit over Bopp: "[In his lectures he] simply read his Comparative Grammar with a magnifying glass and added very little that was new." Geciteerd bij Kitagawa & Strong (1985), p. 182 en Chaudhuri (1974), p. 41. Zie ook Van den Bosch (2002), p. 27.

¹⁵ Het Hindoestani is de voertaal in het grootste deel van India.

¹⁶ Voor orthodoxe Hindoes was de uitgave van de *Rig Veda* van groot belang. Max Müllers editie was immers voor tientallen jaren de enige uitgave waarin de contemporaine Indiërs hun oudste heilige schrift konden lezen. Het eerste volume verscheen in 1849 en het zesde en laatste volume in 1874.

¹⁷ Terwijl de Duitsers de *Aufklärung* en het verlichte despotisme hoog in het vaandel droegen, jubelden de mensen in Engeland onder de heerschappij van de jonge Queen Victoria over de industrie, wetenschap en democratie. Zie ook Chaudhuri (1974), pp. 64-68.

nemen. Nadat alles geregeld was tussen deze twee, strooide Scott echter om religieuze motieven roet in het eten.¹⁸

Een paar jaren later werd Müller opnieuw het slachtoffer van vooroordelen en de geborneerde manier waarop de geleerden te Oxford zich inlieten met religie. Zo ontliet hij in 1860 de *Boden* leerstoel Sanskriet ten voordele van Monier Williams. In de voorafgaande jaren had Müllers reputatie als (Indisch) filoloog en filosoof ook internationaal een krachtige weerklank gekregen. Een illustratie van deze uitgebreide kennis biedt zijn filologische essay met een overzicht van de Oeral-Altäische taalfamilies en een pamflet *Suggestions for the Assistance of Officers in Learning the Languages of the Seat of War*, waarin hij informatie verstrekte over de talen van het Noordelijk deel van het Turkse Rijk, en de daaraan grenzende Russische provincies.¹⁹ Een belangrijke vrucht van Müllers Vedisch onderzoek was dan weer de *History of Ancient Sanskrit Literature, so far as it illustrates the primitive religion of the Brahmans* (1859). Al Müllers uitmuntende kwaliteiten ten spijt kwam de intentie van de stichter van de leerstoel, luitenant-kolonel Joseph Boden, echter als een donkere wolk boven zijn slaagkansen hangen. Volgens hem moest de studie van het Sanskriet ten dienste staan van een hoger doel, namelijk de verbreiding van de Christelijke Boodschap en het bekeren van de Indiërs tot het christendom. Müller daarentegen pleitte in zijn talrijke godsdienstwetenschappelijke publicaties en lezingen voor een interreligieuze dialoog, waarbij men het enge Christelijke gezichtsveld diende te verruimen door middel van een vergelijkend onderzoek van godsdiensten en onpartijdige vertalingen beschikbaar diende te stellen.²⁰ Ondanks Müllers veelzijdigheid en vermaardheid moest hij het onderspit delven voor zijn mededinger Williams, die een duidelijker missionair profiel had. Deze teleurstelling zou het gevoel misprezen en ongewenst te zijn in Oxford versterken. Na deze tegenvaller richtte hij zijn aandacht op de vergelijkende taalwetenschap door middel van een serie voordrachten over de Arische (Indo-europese) *roots* en voorouders: *Lectures on the Science of Language*. Deze lezingen werden laaiend enthousiast onthaald en metamorfoseerden Müller tot

---

¹⁸ Duitsers waren niet enorm geliefd bij de conservatieve Anglicaanse geestelijken en *The High Church School*. Deze waren immers de mening toegedaan dat het Lutheranisme en Calvinisme ketterijen waren. Het grootste deel van Müllers vrienden behoorden dan ook tot de progressieve *liberals*.

¹⁹ Zijn faam als oriëntalist reikte in 1853 zo ver dat men hem bij het uitbreken van de Krimoorlog vroeg om inlichtingen te verschaffen over deze talen opdat het Britse leger ermee vertrouwd zou geraken. De Britten hadden als doel de Turkse invloed in de Russische gebieden en de Balkan te breken.

²⁰ Zo zette hij in 1870 zijn visie op de godsdienstwetenschap uiteen in vier lezingen, een mijlpaal in de geschiedenis van deze wetenschap en hield hij in 1873 een lezing in de *Westminster Abbey* te Londen: *Lecture on Missions*. In datzelfde jaar verschenen zijn vier lezingen uit 1870 in boekvorm onder de titel *Introduction to the Science of Religion. Four lectures delivered at the Royal Institution, with two essays on false analogies, and the philosophy of mythology*.

een beroemd taalkundig geleerde met internationale faam in Europa en Amerika.²¹ Zijn vergelijkende benadering van de taalstudie vormde de basis voor zijn latere religieuze beschouwingen. Markant én typerend voor Müllers gedachtegoed is het gegeven dat zijn publicatie *The Science of Language* vijf hoofdstukken behelst over solaire mythologie, iets wat duidelijker zal worden in het tweede deel van dit artikel. In 1874 startte Müller het grootschalige project *The Sacred Books of the East* op. Deze baanbrekende reeks met wetenschappelijk verantwoorde vertalingen en commentaren van heilige teksten uit zes oosterse religieuze en filosofische tradities maakten deze geschriften voor het eerst toegankelijk voor het Europese publiek. Ondertussen wijdde hij een deel van zijn tijd aan een lezingenreeks over de meerwaarde van de Indische cultuur, *India, what can it teach us?* (1882), waarin hij de arrogante en superieure houding van de Britse beambten te India en de intellectuelen in Groot-Brittannië trachtte te veranderen. De academische wereld trok evenwel groen weg bij de gedachte dat hun zuivere blanke ras zou behoren tot dezelfde familie als de Indiërs; klassieke filologen verweerden zich met hand en tand tegen de "walgelijke" nieuwe ontdekking van taalverwantschap. Müller schetst een sfeerbeeld van de houding van de afkerige filologen uit zijn tijd:

*'They would not have it, they would not believe that there could be any community of origin between the people of Athens and Rome, and the so-called Niggers of India. The classical scholars scouted the idea, and I still remember the time, when I was a student at Leipzig and begun to study Sanskrit, with what contempt any remarks on Sanskrit or comparative grammar were treated by my teachers. ... No one ever was for a time so completely laughed down as Professor Bopp, when he first published his Comparative Grammar of Sanskrit, Zend, Greek, Latin and Gothic. All hands were against him.'*²²

In al zijn werken houdt Müller een vurig pleidooi voor de onafscheidelijkheid van taal en het denken. In de taal, die hij beschouwt als een artefact, kan men de ontwikkeling van het menselijke denken nagaan – zowel filosofisch, religieus als mythologisch – zoals een geoloog de verschillende lagen van gesteente kan onderzoeken.²³ Müller zelf legt de link die zijn ogenschijnlijk uiteenlopende werken met elkaar verbindt, bloot:

---

²¹ Zo ontving Müller de *Prix Volney* van de *Académie Française* in 1862. In de loop der jaren zou het werk de kaap van veertien edities bereiken, en werd het vertaald in het Frans, Duits, Italiaans, Russisch, Zweeds en zelfs het Nederlands. Cfr. Kippenberg (2002), p. 38 en Van den Bosch (2002), p. 86. Zie ook Stone (2002), p. 15.

²² Müller, *India, what can it teach us?*, p. 28. Geciteerd bij BRYANT (2001), p. 22.

²³ Zie infra, voetnoot 39 en 40.

*There is nothing more ancient in the world than language. The history of man begins, not with rude flints, rock temples or pyramids, but with language. The second stage is represented by myths as the first attempts at translating the phenomena of nature into thought. The third is that of religion or the recognition of moral powers, and in the end of One Moral Power behind and above all nature. The fourth and last is philosophy, or a critique of the powers of reason in their legitimate working on the data of experience.*²⁴

Müllers onderscheidingen en eerbewijzen waar andere wetenschappers slechts van konden dromen en die hem vanaf tamelijk jonge leeftijd uitgereikt werden door buitenlandse regeringen en geleerde verenigingen, waren ontelbaar. Zo scheidte de Sultan, tevens Kalief van de Moslimwereld, tijdens een privé-audiëntie in Istanbul zo'n groot behagen in zijn *Sacred Books of the East* dat hij Müller vereerde met het Liakat, de Orde van Verdienste. Müller was de eerste niet-moslim uit de westerse wereld die zo'n grote eer in de wacht sleepte. Enkele jaren later verloor deze onderscheiding echter haar betekenis na de genocide tegen de Armeniërs en de Grieks-Turkse oorlog.²⁵ In 1869 werd Müller tot volwaardig lid verkozen in de *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* van het *Institut Français* nadat hij de befaamde historicus Theodor Mommsen (1817-1903) had verslagen.²⁶ Tijdens het Oriëntale Congres in Stockholm in 1889 werd hij geëerd door de Koning van Zweden, die Müller vlak voor zijn dood de "Grand Cross of the Polar Star" zou overhandigen.²⁷ Tijdens de onthulling van het standbeeld van zijn vader in Dessau werd hij geëerd door de

---

²⁴ Müller, *Contributions to the Science of Mythology* (1897), vol. 1, p. V. Zie ook Byrne (1989), p. 184 en Sharpe (1975), p. 40. Op uitvoerige wijze heeft Müller in onderstaande boeken zijn visies op drie van deze wetenschappen neergepend. Filosofie rekende hij onder de categorie "Science of Thought":

I. *The Science of Language*, 2 vols. (1861-1864)

II. *The science of Religion*

Introduction to the Science of Religion (1870) (*Hibbert Lectures*)

The Origin and Growth of Religion (1878) (*Gifford Lectures: Four Series*)

Natural Religion (1888)

Physical Religion (1890)

Anthropological Religion (1891)

Theosophy or Psychological Religion (1892)

III. *The Science of Thought* (1887)

Vertaling van Kants *Critique of Pure Reason* (1881)

Dit schema vindt men onder andere terug bij Chaudhuri (1974), p. 349 en Kitagawa & Strong (1985), p. 184. De lijst behelst niet alle gepubliceerde werken van Müller, maar enkel diegene hij beschouwde "als een duurzame bijdrage tot de wetenschappelijke studie van het menselijke kenvermogen". Cfr. Stone (2002), p. 2

²⁵ Cfr. Van den Bosch (2002), p. 157.

²⁶ Cfr. Van den Bosch (2002), pp. 72-73

²⁷ Cfr. Van den Bosch (2002), p. 163.

Hertog van Anhalt. Engeland, dat zijn werk en inspanningen steeds lauwhartig had opgenomen,²⁸ kon nu nog moeilijk achterblijven. In 1896 maakte Queen Victoria Max Müller als enige niet-politicus lid van haar *Privy Council*. *The Times* schreef over dit bijzondere feit het volgende:

"In Germany and France, a scholar and a man of letters may obtain very high marks of distinction from the state simply on the strength of his scientific works, but in England a professor is not made a Privy Councillor unless he had something of a power with the general public and unless he is acceptable in high places. This was Max Müller's case."²⁹

Müller stierf in oktober 1900 na een strijd tegen leverkanker. Onmiddellijk stroomden rouwberichten en betuigingen van deelneming vanuit de Verenigde Staten tot Japan zijn huis te Oxford binnen. De hele wereldpers publiceerde artikels en overlijdensberichten.³⁰ Een groot geleerde was heengegaan.

3. Mythologie als dialect

Tijdens en na zijn leven heeft Müller voor zijn theorieën over de mythologiewetenschap zowel de meest vernietigende kritiek mogen incasseren als de grootste lof ontvangen. Drie jaar voor zijn dood, in 1897, publiceerde hij twee indrukwekkende volumes, *Contributions to the Science of Mythology*, waarin hij zijn comparatief-linguïstische methodologie voor de studie van mythologie andermaal uit de doeken deed en verdedigde. Müller zelf beschouwde dit polemische werk als de kroon op al zijn publicaties.³¹ Reeds op het einde van de negentiende eeuw werd zijn visie evenwel overschaduwed door de antropologische school van Edward Burnett Tylor (1832-1917). Aangezien de invloed van zijn originele onderzoekswijze van mythologie echter onmetelijk groot was en zijn revolutionaire stellingen een storm veroorzaakt hebben in de toenmalige academische wereld, loont het beslist de moeite om kennis te maken met Müllers controversiële werkwijze en de achterliggende visies.

In een eerste deel volgen we de stap die Müller maakt van de vergelijkende taalkunde naar vergelijkende mythologie om in een tweede deel zijn opvattingen

²⁸ Zie hiervoor Chaudhuri (1974), p. 365.

²⁹ Geciteerd bij Van den Bosch (2002), p. XIII-XIV.

³⁰ Na Müllers dood werd in Oxford een fonds opgericht om zijn verdiensten tot de wetenschap te herdenken. Bijdragen werden geleverd door King Edward VII, de Duitse keizer en verschillende Indische prinses. Het verzamelde totaal bedrag werd besteed aan een *Max Müller Memorial Fund in trust for the promotion of learning and research in all matters relating to the history, archeology, the languages, literature and religions of ancient India*. Ook in Tokyo werd een *Society for Oriental Research* gesticht ter herdenking van Max Müller. Cfr. Stephen (1917), p. 1028 en Jordan (1905), pp. 523-524.

³¹ Cfr. Stone (2002), p. 3.

over het ontstaan van mythologie en, hieraan gekoppeld, de oorsprong van taal onder de loep te nemen. In het derde deel wordt zijn theorie geïllustreerd aan de hand van de Griekse mythe over Apollo en Daphne die Müller solair interpreteerde.

3.1. Methode van Müllers onderzoek: de les van Jupiter

De vergelijkende taalkunde vormt voor Müller het brein van Oedipus. Enkel deze wetenschap is in staat het raadsel van de Sphinx der mythologie op te lossen.³² Door talen als Latijn, Grieks, Sanskriet, Oud-Keltisch, Oud-Duits (Teutoons) en Slavisch te vergelijken, ontdekte men reeds snel dat deze talen variaties waren op één en hetzelfde historische prototype dat teruggevoerd kon worden op één gemeenschappelijke oertaal. In volle vervoering van de negentiende eeuwse vergelijkende taalkundige ontdekkingen duidt Müller het belang van een vergelijkende etymologische analyse voor de wetenschappelijke studie van mythologie als volgt:

*'If I were asked what I consider the most important discovery which has been made during the nineteenth century with respect to the ancient history of mankind, I should answer by the following line: Sanskrit DYAUSH-PITAR = Greek ZEYΣ ΠIATHP = Latin JUPITER = Old Norse TYR.'*³³

Deze vergelijking houdt niet alleen in dat onze voorouders en de voorouders van Homerus en Cicero dezelfde taal spraken als het Indische volk, maar het bewijst tevens dat zij allen hetzelfde geloof hadden, en dezelfde oppergod vereerden onder dezelfde naam. Deze 'les van Jupiter' kan niet voldoende aangeleerd worden:

*'A scholar who ventures on the sea of ancient history, and more particularly of ancient religion and mythology, without having these two short inscriptions constantly before his eyes, is as helpless as an ancient mariner without a compass: he may weather many a storm, but he must be wrecked in the end.'*³⁴

³² Cfr. *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', p. 512.

³³ *The Lesson of Jupiter*, p. 368. Zie ook *Science of Language*, hoofdstuk 'Jupiter', pp. 537-538: 'Let us consider the fact which will be felt to be pregnant with the most startling and the most instructive lessons of antiquity, the fact that Zeus, the most sacred name in Greek mythology, is the same word as Dyaus in Sanskrit, *Jovis* or *Ju* in *Jupiter* in Latin, *Tîw* in Anglo-Saxon, preserved in *Tîwesdoeg*, *Tuesday*, the day of the Eddic god *Tyr*; *Zio* in Old High-German.'

³⁴ *The Lesson of Jupiter*, p. 369.

In de ban van bovenstaande taalkundige vergelijkingen is de methode die Müller toepast om binnen te dringen in de ware betekenis van een mythe de etymologische analyse van helden- en godennamen.³⁵ Dit vormt tevens de enige wetenschappelijke benadering voor antieke mythologie.³⁶ Hierbij mogen we ons niet beperken tot de Griekse horizon, maar moeten we alle Indo-europese talen en mythologieën in rekening brengen: 'The key that is to open one must open all, otherwise it cannot be the right key.'³⁷ Om deze wetenschap van de toekomst autoriteit en geloofwaardigheid mee te geven, laat hij het aansluiten bij de geroemde successen van de vergelijkende taalkunde:

*'If Hegel calls the discovery of the common origin of Greek and Sanskrit the discovery of a new world, the same may be said with regard to the common origin of Greek and Sanskrit mythology. The discovery is made, and the science of comparative mythology will soon rise to the same importance as that of comparative philology.'*³⁸

Aangezien de etymologie een licht werpt op de prehistorische periode uit de menselijke taal en het vroegste gedachtegoed, vergelijkt Müller deze methode met de nieuwe wetenschappen geologie en paleontologie.³⁹ Mythologie was volgens Müller datgene wat men in geologie het *metamorphic stratum* noemt en het was derhalve de plicht van elk taalkundig geoloog om in de wijdverspreide fragmenten van dat mythologische *stratum* de restanten van het rationele denken en van de vroegste religieuze aspiraties te ontdekken.⁴⁰ Door middel van deze linguïstische paleontologie trachtte hij de vroegste geschiedenis van de Arische taalgemeenschap te reconstrueren. De mytholoog moet echter inzien dat vele raadsels in de mythologie onoplosbaar zijn. Het is immers beter mythologische namen die zich verweren tegen een etymologische analyse onverklaard te laten dan zich over te geven aan speculatie tegen de fonetische regels in.⁴¹ Het enige mogelijke startpunt voor het bestuderen van de Griekse, Romeinse, Teutoonse, Keltische en Slavische mythologie is nu bepaald: 'it is Dyaus, and

³⁵ *Greek Legends*, p. 272 en *Preface*, XVIII.

³⁶ *Lunar Myths*, p. 364.

³⁷ *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', p. 516.

³⁸ *Comparative Mythology*, p. 151.

³⁹ *Solar Myths*, p. 325. Müller hanteerde voor deze theorieën een terminologie die hij ontleende aan de geologische en paleontologische onderzoeken van Ch. Lyell (1797-1875). Ook Schlegel en andere voorgangers hadden de vergelijkende taalwetenschap met paleontologie en anatomie (taal als levend organisme) vergeleken. Een andere krachtige vergelijking luidt als volgt: 'mythology without etymology is like mineralogy without chemistry'. Cfr. Müller, *Lunar Myths*, p. 366.

⁴⁰ *Natural Religion*. Geciteerd bij Van den Bosch (2002), p. 280 en (april 1993), p. 113. Voor Müllers geologisch vocabularium, zie ook Stone (2002), pp. 5-6.

⁴¹ *The Lesson of Jupiter*, p. 399 en *Lunar Myths*, pp. 356-366.

nothing but Dyaus, as certainly as the sun in its central position is the only possible pivot of all scientific astronomy.⁴² Müller ondervindt echter dat het ontdekken van een waarheid en andere mensen overtuigen van die waarheid twee verschillende zaken zijn. Hij is immers niet te spreken over het ras- en cultuurnobisme waar nog steeds enkele klassieke filologen door bevangen worden. Ze protesteren tegen de ontheiliging van het Griekse pantheon, tegen elke poging om de goden en mythen van Homerus af te leiden 'van de monsterlijke afgoden van de Brahmanen'.⁴³ Men zal deze halsstarrige, conservatieve onwilligheid moeten afleggen, en Sanskriet moeten leren wil men deze nieuwe wetenschap bestuderen of bekritisieren. Pas dan, wanneer zij beschikken over een grote talenkennis en op de hoogte zijn van de fonetische wetten, zullen zijn critici het recht hebben de staf te breken over de vergelijkende taalkunde en mythologie.⁴⁴ Zo is Müller ook voor antropologen en mythologen onverbidlijk: 'let anthropologists study the grammar of the languages before they meddle with customs and myths'.⁴⁵

3.2. De geboorte van de mythologie volgens Müller

3.2.1 De *υπόνοια* achter de nevel van irrationaliteit in mythologie

Het is nauwelijks te geloven dat een volk dat zulke grote denkers als Thales, Heraclitus, Pythagoras en Solon had voorgebracht, nauwelijks enkele generaties daarvoor nog bestond uit 'kletspraatverkopers' die verhaaltjes fantaseerden over Kronos die zijn eigen kinderen verslond, over de oppergod Zeus die zich van het ene avontuurtje in het andere stortte, over Apollo die Marsyas levend vilde, of over Pelops die afgeslacht en geroosterd werd door zijn vader Tantalus.⁴⁶ Het was voor Müller een raadsel hoe een beschaafde, hoogstaande en verfijnde

⁴² *The Lesson of Jupiter*, p. 369.

⁴³ *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', p. 516.

⁴⁴ *The Lesson of Jupiter*, p. 371.

⁴⁵ *Greek Legends*, p. 288.

⁴⁶ Müller zelf stelt zich met afgrijzen onder andere de volgende vragen: '(...) why should we be asked to admire the exploits of this youngest son [Zeus] who (...) gave his father an emetic, and thus helped to deliver the stone and his five brothers and sisters from their paternal prison? What shall we think if we read in the most admired of classic poets that these escaped prisoners became afterwards the great gods of Greece, gods believed in by Homer, worshipped even by Sokrates, immortalised by Pheidias? Why should we listen to such horrors as that Tantalos killed his own son, boiled him, and placed him before the gods to eat? (...) Can we imagine anything more silly, more savage, more senseless, anything more unworthy to engage our thoughts, even for a single moment?' Cfr. Müller, *On the Philosophy of mythology*, pp. 155-156. Voor meer gelijkaardige vragen die Müller kwelden, zie *Comparative Mythology*, pp. 11-13 en *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', pp. 487-489.

cultuur als die van de Grieken dergelijke 'dwaze verhaaltjes' over goden uit haar duim kon hebben gezogen en heeft kunnen doorvertellen aan haar kinderen. Hoe meer wij Europeanen, als erfgenamen van de Griekse cultuur, hun moraal, kunst, literatuur, politiek, wetenschappen en filosofie bewonderen, des te meer wenden we ons met afgrijzen af van datgene wat ons is overgeleverd als hun religie, aldus Müller: 'Among the lowest tribes of Africa and America we hardly find anything more hideous and revolting.'⁴⁷

Daarenboven vindt men over de hele wereld dezelfde onmogelijke verhalen en ongeloofwaardige mythen terug: de waanzin die deze verhalen karakteriseert, duikt niet alleen op in Griekenland, maar ook bij de Indische, Perzische, Italische, Slavische en Teutoonse volkeren, van de Patagoniërs tot de Eskimos.⁴⁸ Deze toevallige overeenkomsten konden door de afstand in tijd en ruimte niet op ontleningen berusten. En toch was dit raadsel niet onoplosbaar. Müller was immers de mening toegedaan dat achter de onbegrijpelijke, irrationele en lakenswaardige mythologische verhaaltjes, die indruisten tegen de principes van het Griekse gedachtegoed, een rationele verklaring schuilging: 'Mythology, whatever it may be, does certainly not mean what it seems to mean.'⁴⁹ Voor Müller staat het buiten kijf dat deze universele, zich snel verbreidende verhalen – hij spreekt zelfs over 'een epidemie' en 'een universele verdwazing' – een gemeenschappelijke *raison d'être* moeten bezitten.⁵⁰ Hij plaatst zichzelf hier in de traditie van de filosofen van Aristoteles tot Schelling (1775-1854) en Hegel (1770-1831) die allen op zoek gingen naar een onderliggende verklaring achter de (Griekse) mythologie. Zo verwijst hij naar Plato die geloofde dat mythen een symbolische en allegorische betekenis hadden, maar hen toch verbande uit zijn Staat. Müller schrijft dat zowel Socrates als Plato dikwijls verwezen naar de onderliggende betekenis van oude mythen, iets wat zij benoemden met de term ὑπόνοια.⁵¹ De meest frappante uitspraak volgens Müller is echter die van Epicurus:

⁴⁷ Cfr. *Comparative Mythology*, p. 13. Zie ook *Mythology of the Greeks*, p. 488. Bedenk dat in dezelfde periode Friedrich Nietzsche en andere Europese filosofen en geleerden in hun geschriften het irrationele en gewelddadige van de Griekse mythologie juist toejuichten. Aangezien Nietzsche de Griekse beschaving analyseerde als zijnde een cultuur in beweging beschreef hij niet enkel het verfijnde en verhevende van de Grieken, maar ook het laaghartige en lelijke, niet alleen het licht, maar ook de duisternis, de strijd tussen regel en chaos, het grote conflict tussen het Apollinische en het Dionysische. Nietzsche presenteerde bijgevolg een beeld van Griekse cultuur dat afweek van het traditionele ideaalbeeld dat onder meer de bezonnenheid van hun denken benadrukte, zoals de voorstelling van Müller. Zie *Die Geburt der Tragödie* (1872). Cfr. Kees Vuyk (1987), p. 8.

⁴⁸ *Solar Myths*, pp. 290-291, *Comparative Mythology*, p. 11 en *Preface*, XXXV-XXXVII.

⁴⁹ *On the Philosophy of mythology*, p. 157. Zie ook *Preface*, XLI-XLII.

⁵⁰ Müller, *Solar Myths*, pp. 290-291. Zie ook *Preface*, XXXIII.

⁵¹ Plato had inderdaad ernstige morele bezwaren tegen de traditionele mythen. Zie bv. *Euthyphro*, 6a-c; *Phaedrus*, 229c-230a; *Politeia*, 376e-380c. Toch wijst hij, in tegenstelling tot wat Müller schrijft, ὑπόνοια af! Cfr. *Politeia*, 378d. Bovendien werd het concept van

"Θεοί μὲν γὰρ εἰσιν· ἐναργῆς δὲ ἔστιν αὐτῶν ἡ γνῶσις· οἷους δ' αὐτοὺς οἱ πολλοὶ νομίζουσι· οὐκ εἰσὶν· οὐ γὰρ φυλάττουσιν αὐτοὺς οἷους νομίζουσι. ἀσεβῆς δ' οὐχ ὁ τοὺς τῶν πολλῶν ἀναιρῶν, ἀλλ' ὁ τὰς τῶν πολλῶν δόξας θεοῖς προσάπτων."⁵²

De reden waarom Müller zich baseert op deze filosofen, verklaart hij zelf als volgt, met wederom een sneer naar de Griekse filologen:

*'I have quoted the opinions of these Greek philosophers, to which many more might have been added, partly in order to show how many of the most distinguished minds of ancient Greece agreed in demanding an interpretation, whether physical of metaphysical, of Greek mythology, partly in order to satisfy those classical scholars, who, forgetful of their own classics, forgetful of their own Plato and Aristotle, seem to imagine that the idea of seeing in the gods and heroes of Greece anything behind what they appear to be in the songs of Homer, was mere fancy and invention of the students of Comparative Mythology.'*⁵³

Niet alleen filosofen maar ook dichters als Aeschylus, Pindarus en Euripides zagen zich voortdurend geplaatst tegenover de tegenstrijdigheden van Homerus' en Hesiodus' voorstellingen van de goden. Al deze denkers haalt Müller aan om aan te tonen dat ook de Grieken zelf geschokt waren over deze gruwelijke verhalen:

'They would not have been Greeks if they had not seen that those fables were irrational, if they had not perceived that the whole of their mythology presented a problem that required a solution at the hand of philosophers.'

ὑπόνοια reeds in de mond genomen door Prodicus (5de eeuw voor Chr). Zie Diels, fr. B5. Ook bij andere vijfde eeuwse filosofen was de term populair. Zie Anaxagoras (Diogenes Laertius, II, 11) en Antisthenes (Dio Chrysostomos, Orations, 53, 4-5). Cfr. Peters (1967), p. 120.

⁵² "Goden bestaan immers werkelijk, en het is duidelijk dat de mensen inzicht hebben in hun bestaan, maar zij zijn niet zoals de massa gelooft. Goden beschermen hen immers niet zoals de massa gelooft. Niet de persoon die de door de massa vereerde goden loochent, maar hij die de meningen van de massa toeschrijft aan de goden, is werkelijk goddeloos". Cfr. Epicurus, X, 123 geciteerd bij MÜLLER, *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', p. 492, n. 3. Deze passage vindt men terug bij Diogenes Laertius, Loeb Classical Library, Vol II, p. 648. Naast deze filosofen zet Müller zijn stelling kracht bij door te verwijzen naar en te citeren uit de ideeën van Xenophanes (cfr. fragment XI), Anaximenes, Heraclitus, Empedocles, Anaxagoras en Metrodoros.

⁵³ Citaat uit *Philosophy of Mythology*, p. 159.

Al hun interpretaties gaven echter geen afdoende oplossing voor Müllers zoektocht naar de oorsprong van mythologie: 'The riddle of the Sphinx of Mythology remained unsolved.'⁵⁴

3.2.2 *De relatie tussen mythologie, taal en denken*

De hamvraag die men volgens Müller dient te beantwoorden, luidt als volgt:

'Is the whole of mythology an invention, the fanciful poetry of a Homer or Hesiod, or is it a growth? Or, to speak more definitely, Was mythology a mere accident, or was it inevitable? Was it only a false step, or was it a step that could not have been left out in the historical progress of the human mind?'

Het antwoord luidt dat mythologie een onvermijdelijke, natuurlijke fase vormt in de ontwikkeling van het denken en dat het slechts een bijproduct vormt in de groei van taal. Aangezien mythologie slechts de donkere schaduw is die taal werpt op het denken, moet men haar plaatsen in de bredere cirkel van mentale fenomenen wil men haar begrijpen:

*'Greek mythology is but a small segment of mythology, the religious mythologies of all the races of mankind are again but a small segment of mythology. Mythology, in the highest sense, is the power exercised by language on thought in every possible sphere of mental activity, and I do not hesitate to call the whole history of philosophy, from Thales down to Hegel, an uninterrupted battle against mythology, a constant protest of thought against language.'*⁵⁵

Als een 'ziekte of verstoring van de taal' kan mythologie volgens Müller elk aspect van het intellectuele leven besmetten.⁵⁶ Müller schrijft deze ontdekking aan zichzelf toe:

'If I may claim anything as my own, it is this discovery that mythology is an old and strange affection, not only of our thought, but of our language'

⁵⁴ De twee citaten komen respectievelijk uit *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', p. 494 en p. 512. Zie ook *On the Philosophy of Mythology*, 160.

⁵⁵ Bovenstaande citaten komen uit *On the Philosophy of Mythology*, pp. 167-169. Zie ook *Greek Legends*, p. 276. Müller wordt hierin beïnvloed door de linguïstische filosofie van Friedrich Herbart (1776-1841). Zie hiervoor Van den Bosch (2002), p. 260, n. 73.

⁵⁶ Müller, *Science of Language*, hoofdstuk 'Jupiter', p. 524 en Müller, *Solar Myths*, p. 292.

*also, an infantine disease, inevitable, and therefore, though in various degrees of intensity, almost universal.*⁵⁷

3.2.3 *De grondslag: regelmatig terugkerende natuurfenomenen*

Müller gelooft dat mythologie ontstond door een poëtische voorstelling van de natuur(fenomenen). Mythologie vond haar oorsprong in het feit dat de vroege mens in zijn afhankelijkheid van de natuur in contact kwam met het Oneindige, een hogere realiteit die zich manifesteerde in natuurfenomenen. Deze mysteries vatte hij met een religieus ontzag in metaforische uitdrukkingen.⁵⁸ Niet zomaar om het even welk natuurfenomeen leidde tot het zich voorstellen van het Oneindige; enkel reguliere en telkenmale terugkerende natuurfenomenen gaven hiertoe aanleiding, waarbij het solaire fenomeen volgens Müller de belangrijkste plaats innam.⁵⁹ Dé vraag die Müller bezighoudt, is hoe het theogonische vermogen van bepaalde natuurfenomenen kon leiden tot werkelijke goden en hun mythen. Hoe kon uit de bewondering voor een natuurverschijnsel de gestalte van een persoonlijke godheid ontstaan? Hoe ontwikkelde deze ontroering, of schrik en ontzetting (voor bijvoorbeeld de zon of een onweer) zich tot de mythologie zoals wij die kennen? Hiervoor doet Müller zijn toevlucht tot de oorsprong en de ontwikkeling van de taal. Verschillende taalverschijnselen bevorderen immers het ontstaansproces van mythologie. De twee belangrijkste zijn personificatie (en de hiermee gepaard gaande vorming van namen) en het linguïstische fenomeen van polyonymie en homonymie.

3.2.4 *De vorming van namen*

Volgens de principes van de etymologische school ontstaat een godheid of een ander mythologisch wezen pas vanaf het moment dat het benoemd wordt.⁶⁰ Sommige auteurs spreken over Zeus als het kind van Rhea, verslonden door Kronos, opgevoed op Kreta, die na de overwinning op zijn vader, koning van goden en mensen werd. Müller daarentegen gelooft dat Zeus pas geboren werd op het moment dat Dyaus, de hemel, voor de eerste maal aangesproken werd als een *masculinum* en "vader" genoemd werd; Dyaush pitâ. Wanneer men dit begin

---

⁵⁷ *Preface*, VII.

⁵⁸ *Science of Mythology*, vol I, p. 519. Müller werd beschouwd als de leidende figuur van de natuurmythologische school. Cfr. De Vries (1961), pp. 85-89. Het geloof in het Oneindige vormt de kerngedachte van Müllers visie op de godsdienstwetenschap.

⁵⁹ Zie onder meer *Science of Language*, hoofdstuk "Myths of the Dawn", p. 640.

⁶⁰ *The Lesson of Jupiter*, p. 405.

weet, volgt de rest van zijn levensloop als vanzelfsprekend. Mythologie maakt met andere woorden integraal deel uit van de taal filosofie.⁶¹

Zodra men het fenomeen van de zon weergaf door middel van een teken, bijvoorbeeld een cirkel, heeft men te maken met het prille begin van taal, aangezien we de zon onder het algemene concept van rondheid hebben gebracht.⁶² Dergelijke bepaalde tekens boden evenwel geen enkele kans op bestaan aan mythologie.⁶³ Laten we daarom veronderstellen dat men behoefte had aan een echte naam voor de zon. Hoe ging dit in zijn werk? Het is volgens Müller genoegzaam bekend dat alle woorden afgeleid zijn van wortels, dat deze wortels algemene concepten uitdrukken en dat, op enkele uitzonderingen na, elke naam gebaseerd is op een algemeen concept waaronder het object dat benoemd wordt, gerangschikt kan worden.⁶⁴ Indien men bijvoorbeeld nood had aan een naam voor sneeuw, kozen de vroege taalontwerpers enkele van haar algemene eigenschappen uit, haar witheid, haar koelte of haar vochtigheid, en ze noemden sneeuw "het witte", "het koude" of "het vochtige" door middel van wortels die het algemene idee van witheid, koelte of vochtigheid uitdrukten. Zo is niet alleen *Nix, nivis*, maar ook Niobe een naam voor de sneeuw en betekende het "de smeltende"; de dood van haar mooie kinderen door de pijlen van Apollo en Artemis stellen volgens Müller de vernietiging van de winter voor door de stralen van de zon.

3.2.5 *Personificatie*

De vroege mens kon zichzelf volgens Müller enkel uitdrukken in concrete zintuiglijke termen. De gemeenschappelijke Indo-europese woorden (wortels) verwezen derhalve naar concrete, bepaalde voorwerpen en menselijke activiteiten. Emoties, gevoelens, en respect tegenover natuurfenomenen konden dus enkel vertaald worden in woorden die specifiek menselijke, fysieke activiteiten en zintuiglijke ervaringen uitdrukten. Het was volgens Müller bijgevolg geen overdrijving te stellen dat het hele vocabularium van de oude talen opgebouwd was uit metaforen. Door haar armoede en haar onvermogen om abstracte begrippen uit te drukken, werd de vroege taal immers gedwongen tot het personifiëren van natuurfenomenen. In de oude talen had elk van deze woorden volgens Müller een betekenisvolle genusuitgang. Zolang de mens in taal dacht, was het voor hem bijgevolg onmogelijk om over dag en nacht, lente en winter, dageraad en avondschemering, storm en donder te spreken zonder aan

---

⁶¹ *The Lesson of Jupiter*, p. 399.

⁶² *On the Philosophy of Mythology*, p. 179.

⁶³ Zoals we verder zullen zien, ontspruit mythologie volgens Müller immers aan de vruchtbare bodem van abstracte taal, en niet aan bepaalde, afgebakende tekens.

⁶⁴ Het ontstaan en de ontwikkeling van deze wortels is volgens Müller een zaak van psychologie, veeleer dan van filologie.

deze begrippen iets individueels, handelends, geslachtelijks en dus persoonlijk toe te kennen. Volgens Müller stroomde er met andere woorden bloed en leven door de aderen van abstracte termen en hoeft het ons geenszins te verwonderen dat de vroege mensen leven en gevoelens bliezen in de Wind, de Dood, de Zon, de Oceaan. Ofwel waren zij niets, zoals zij dat voor ons verwelkte denken zijn, ofwel waren zij een iets, en kon men hen niet alleen maar als 'louter machten' opvatten, maar als 'machtige wezens'. Zo was 'natuur' in de vroege taal *Natura*, louter een adjectief dat tot substantief gemaakt werd.⁶⁵ Het was de Moeder die alles voorbracht. Volgens Müller was dit een veel concretere opvatting van de natuur dan wat de moderne mens eraan toekent.⁶⁶

Een vergelijkbare moeilijkheid als diegene die men ondervindt bij de vorming van abstracte naamwoorden, vindt men terug bij de hulpwerkwoorden die oorspronkelijk slechts een materieel karakter hadden. Ook een gewoon werkwoord als 'volgen' was nog niet tot een abstractie verbleekt. Dit werkwoord vooronderstelde immers een persoon die een ander achterna loopt, en was nog niet op te vatten in de zin van 'in tijd later verschijnen'. Waar wij spreken over de zon die volgt op de dageraad, konden de oude Grieken volgens Müller enkel spreken en denken over de zon die de dageraad liefheeft en omhelst. Op dit punt wordt het duidelijk wat Müller precies bedoelde met zijn bewering dat het vocabularium van de vroege taal enkel bestond uit metaforen.⁶⁷ Wat wij beschouwen als zonsondergang, was voor de vroege mens de Zon die oud werd, wegwijnde of op sterven lag. Onze zonsopgang was voor hen de Nacht die het leven schonk aan een schitterend kind. In de lente zagen zij werkelijk de Zon of de Hemel de Aarde omhelzen met een warme liefkozing. Volgens Müller vinden we bij Hesiodus talrijke mythen van latere afkomst terug waar we enkel een hoofdwerkwoord dienen te vervangen door een hulpwerkwoord 'in order to change mythical into logical language'.⁶⁸ Dergelijk mythologisch taalgebruik is echter nog niet gelijk aan mythen. Het beeldende karakter van de oude taal dat we hierboven op het spoor probeerden te komen door de vorming van substantieven en werkwoorden te achterhalen, is voor Müller niet voldoende om te verklaren 'hoe een mythe haar expressieve kracht of leven en bewustzijn kon

⁶⁵ *Comparative Mythology*, pp. 60-63. Zie ook *Science of Mythology*, I, p. 112.

⁶⁶ Nauwkeuriger taalkundig onderzoek veegde met één handomdraai de hele basis van deze theorie die mythologie afleidde uit genusuitgangen weg. Mythologie was immers ook aanwezig bij volkeren die geen grammaticaal genus in hun taal uitdrukten. Cfr. Kitagawa & Strong, p. 202.

⁶⁷ Vanuit ons oogpunt zijn het metaforen aangezien het een oneigenlijk gebruik van de termen betreft; het *tertium comparationis* is voor de moderne mens niet meer duidelijk. Voor de vroege mens had er echter nog geen betekenisverschuiving plaatsgevonden, het ging letterlijk om hetzelfde.

⁶⁸ *Comparative Mythology*, p. 71-72. Een voorbeeld dat men terugvindt bij Hesiodus is Οὐρανός, de hemel die alles bedekt, en de aarde omhelst wanneer hij de nacht brengt. Deze Griekse mythe heeft de etymologische kracht van Οὐρανός bewaard. In het Sanskriet, schrijft Müller, is Οὐρανός immers Varuna, afgeleid van een wortel VAR, bedekken.

verliezen'.⁶⁹ Voor Müller is het immers een essentieel kenmerk van een ware mythe dat het niet langer meer begrijpelijk is door een verwijzing naar de gesproken taal. Met de opkomst van een steeds abstracter taalgebruik treden naast allerlei betekenisverschuivingen nog twee andere taalverschijnsels op die Müller de naam polyonemie en homonemie meegeeft.

3.2.6 Polyonemie en homonemie

Aangezien de meeste zaken, *casu quo* natuurfenomenen, meer dan één attribuut of eigenschap hadden, konden ze aangeduid worden door vele namen. Zo werd het concept zon volgens Müller oorspronkelijk omschreven met de woorden "stralend", "warm", "vernietigend", "rond". Müller geeft aan dit verschijnsel de naam polyonemie: *'If we take the sun, or the dawn, or the moon, or the stars, we find that even in Greek every one of them is still polyonymous, i.e. has different names, and is known under various aliases'*.⁷⁰ Na verloop van tijd krijgt één van deze concepten evenwel prioriteit. Dit ene woord dat de overhand kreeg, werd een gangbare en erkende benaming terwijl de andere namen nutteloos werden of in de literaire dialecten werden vervangen door die ene naam. Van de weeromstuit werden ze nog louter absoluut gebruikt en werden ze zodoende onbegrijpelijk.⁷¹ Dit proces geeft op zijn beurt aanleiding tot homonemie. Wanneer men de zon namelijk benoemt met vijftig verschillende namen die alle verschillende eigenschappen van de zon aanduiden, dan kan het voorkomen dat sommige van deze namen (eigenschappen) toegepast worden op andere zaken of natuurfenomenen die dezelfde eigenschap vertonen. Deze verschillende natuurfenomenen worden vervolgens door dezelfde naam benoemd, en worden zo homoniemen. Het moment waarop een volk zich niet langer bewust is van bovenbeschreven taalkundige fenomenen (personificatie en homonemie) voor het ontstaan van woorden, geeft aanleiding voor de geboorte van mythologie.⁷² We bekijken nu deze ontwikkeling, die via de mythe van Apollo en Daphne op het einde van dit artikel geïllustreerd wordt, van dichterbij.

---

⁶⁹ *Comparative Mythology*, p. 78.

⁷⁰ *Greek Legends*, p. 277-281. Zo had de lenteson die met nieuwe krachten terugkeerde na de doodse rust tijdens de winter een andere naam dan zomerzon of de herfstzon. En 'de ondergaande zon met haar afnemende schittering' werd anders aangesproken dan 'de schitterende bruidegom die uit zijn kamer trad en zich verheugde in het volgen van zijn baan'. Zie ook *Comparative Mythology*, pp. 78-79, *Natural Religion*, p. 434, *Science of Language*, II, pp. 355-357, p. 453 e.v. en p. 502, *Science of Religion*, p. 276-277 en *Chips*, IV en VIII. Verder zij verwezen naar Kitagawa & Strong, p. 200 en Van den Bosch (2002), p. 290, p. 277 en (juli 1993), pp. 188-189.

⁷¹ *Greek Legends*, p. 277 en *The Lesson of 'Jupiter'*, p. 406.

⁷² *Lunar Myths*, p. 353.

3.2.7 *De zelfvergetelheid van de taal*

De meeste homoniemen waren, zoals gezien, gebaseerd op metaforen (bv. De Nacht baart een schitterend kind, met name de Dageraad). Wanneer men evenwel deze oorspronkelijke metaforische betekenis vergat, degradeerden zij tot louter namen en versteenden zij in mythologie. Deze zelfvergetelheid van taal vormt een *conditio sine qua non* voor de vorming van mythologie. Müller vangt zijn betoog aan met een hommage op de Griekse taal, cultuur en mythologie:

'The rich imagination, the quick perception, the intellectual vivacity, and ever-varying fancy of the Greek nation, make it easy to understand that, after the separation of the Aryan race, no language was richer, no mythology more varied, than that of the Greeks.'

Na deze lofbetuiging doet hij echter de ontnuchterende vaststelling dat woorden gevormd werden met een verbazingwekkend gemak, maar ook weer vergeten werden 'with that carelessness which the consciousness of inexhaustible power imparts to men of genius'.⁷³ Müller gelooft dat de vorming van elk woord oorspronkelijk een gedicht was dat een sterke metafoor belichaamde. Nadat deze evenwel woorden door traditie in de taal opgenomen waren, vergaten de Grieken de vader die hen het leven had geschonken, of de dichter aan wie ze hun bestaan te danken hadden. Hun genealogie en etymologische betekenis was de Grieken vreemd. Zo was hen overigens eveneens de ontstaansgeschiedenis van de Griekse volkspoëzie vreemd. Net zoals ze in het ongewisse leefden over de oorsprong en betekenis van hun woorden, hadden ze geen benul van de afkomst en betekenis van hun mythen.⁷⁴ Volgens Müller waren de Grieken de ware etymologie van hun godennamen reeds lang vóór Homerus vergeten:

*'One Homer was enough to satisfy their curiosity, and any etymology that explained any part of the meaning of a word was welcome, no historical consideration being ever allowed to interfere with ingenious guesses.'*⁷⁵

De oorsprong van mythologische fraseologie is volgens Müller steeds dezelfde: 'it is language forgetting herself'.⁷⁶ Laten we het tot hiertoe beschreven proces kort resumeren om hier vervolgens het concept van zelfvergetelheid aan toe te

⁷³ *Comparative Mythology*, p. 85 voor beide citaten.

⁷⁴ *Comparative Mythology*, p. 153.

⁷⁵ *Comparative Mythology*, p. 85. Zie ook p. 153: 'The etymological, that is the original, meaning which we are able to discover in Greek mythological names, such as Athene, Charis, Hera and others, was far beyond the reach of Greek scholars. What applies to etymology, therefore, applies with force to mythology.'

⁷⁶ *Greek Legends*, p. 277.

voegen. Alle Indo-europese wortels refereerden aan menselijke activiteiten uit het vroegste stadium van de mensheid. Wanneer men de concepten die belichaamd werden in de wortels toepaste op natuurfenomenen, had men te maken met een metafoor (bijvoorbeeld het lopen van een rivier; “de lopende”). Het gevaar was dat men dit woord dat oorspronkelijk metaforisch gebruikt werd, later ging aanwenden zonder dat men zich nog de stappen kon herinneren die geleid hadden van de oorspronkelijke naar de metaforische betekenis. Volgens het proces dat Müller voor ogen ziet, gebeurde het immers vaak dat de hierboven vermelde absolute benamingen bewaard bleven in uitdrukkingen, idiomem of volkspoëzie, maar dat men in de loop der tijd door betekenisverschuivingen het metaforische en poëtische karakter van deze oude begrippen niet langer begreep. De betekenis van de wortels waarvan de woorden afgeleid waren, vervaagden of veranderden. Ze werden gedegradeerd tot louter benamingen die men hanteerde in dagelijkse gesprekken: 'understood, perhaps, by the grandfather, familiar to the father, but strange to the son, and misunderstood by the grandson'. Als voorbeeld van deze zelfvergetelheid van de taal, haalt Müller de naam Zeus aan. Geen Griek wist dat Ζεύς hemel betekende, en geen Griek zou Ζεύς gebruikt hebben in plaats van οὐρανός:

*'Ζεύς, being originally a name of the sky, like the Sanskrit dyáus, became gradually a proper name, which betrayed its appellative meaning only in a few proverbial expressions, such as Ζεύς ὕει, or "sub Iove frigido".'*⁷⁷

Op het ogenblik dat men de etymologische wortelbetekenis of metaforische achtergrond van deze woorden vergeten is, heeft men te maken met versteende metaforen en treedt volgens Müller onverwijd een proces van mythologische bezoedeling en verval in.⁷⁸ Müller doopte dit proces, zoals gezegd, met de naam 'disease of language'. Zodra de namen van de goden niet langer verbonden werden met de bovennatuurlijke (numineuze) werkelijkheid waar de vroege dichters naar verwezen hadden, begonnen ze een eigen leven te leiden waardoor de groei van het irrationele (dus van mythologie) begunstigd werd. De *numina*, de wezens zonder naam, die hun oorsprong hadden in de waarneming van het Oneindige, degenereerden tot louter *nomina*, die aanleiding gaven tot irrationele verhalen. De zogenaamde goden die optreden in de mythologie van de *Veda* en de Grieken zijn volgens Müller louter namen: 'They are masks without an actor, the creations of man, not his creators; they are *nomina* not *numina*, names

⁷⁷ *Comparative Mythology*, p. 80. Zie ook *Semitic Monotheism*, opgenomen in Stone (2002), pp. 32-33. Menigmaal gebeurt het ook dat men nieuwe onjuiste etymologieën ging verzinnen om de namen te verklaren waarvan men de betekenis vergeten was. Zo veranderde men bijvoorbeeld Λυκηνγενής, de zoon van het licht (Apollo) in de zoon van Lycia en gaf Δήλιος, de schitterende, aanleiding tot de mythe over de geboorte van Apollo op Delos.

⁷⁸ *Greek Legends*, p. 277 en pp. 281-282.

without being, not being without names.⁷⁹ Müller bedoelt dat men vergat dat de mythologische goden geworteld waren in *nomina*, en daardoor verkeerdelijk opgevat werden als *numina*.⁸⁰ Deze formulering werd onverwijld overgenomen door anderen en Müller verkreeg hierdoor enorme bekendheid.⁸¹

Ter afsluiting dient nog vermeld te worden dat de *Veda* voor Müller de *master-key* vormt voor het openen van de deur van het raadselachtige mythologische universum, en ons inzicht kan verlenen in de doolhof van de irrationaliteit.⁸² Het belang van de Vedische mythologie ligt voor Müller in het feit dat het een chaotische mythologie blootlegt die zich nog in het stadium van *fermentation* bevindt (waarbij bijvoorbeeld vele namen worden toegekend aan één en hetzelfde natuurfenomeen), terwijl alle andere mythologieën die fase reeds voorbij zijn en zich aan ons vertonen in een min of meer afgewerkt en gevestigd stadium. De grote afstand tussen de oude poëzie van India en de oudste literatuur van Griekenland is bijgevolg nergens zo duidelijk als in een vergelijking van de 'groeïende mythen uit de Veda' met de 'volgroeïde en in verval geraakte mythen' van Homerus. Müllers voorkeur spreekt wederom boekdelen:

*'The Veda is the real Theogony of the Aryan races, while that of Hesiod is a distorted caricature of the original image.'*⁸³

---

⁷⁹ *Comparative Mythology*, p. 84 en *Solar Myths*, p. 292.

⁸⁰ 'the mischief begins when language forgets itself, and makes us mistake the Word for the Thing, the Quality for the Substance, the *Nomen* for the *Numen*.' Cfr. *Science of Language*, II, p. 580. Zie ook *Semitic Monotheism*, opgenomen in Stone (2002), p. 33: 'At first, the names of God (...) were honest attempts at expressing or representing an idea which could never find an adequate expression or representation. But the *eidôlon*, or likeness, became an *idol*; the *nomen*, or *name*, lapsed into a *numen*, or demon, as soon as they were drawn away from their original intention.'

⁸¹ Hoewel Müller niet de eerste was die deze bewoordingen hanteerde, ligt zijn verdienste in het feit dat hij de basis heeft gelegd voor een kaderwerk en specifieke methode om deze oorsprong te onderzoeken. Cfr. Kitagawa & Strong, p. 201 en Stone (2002), p. 20, n. 15.

⁸² Cfr. *Science of Language*, hoofdstuk 'Mythology of the Greeks', p. 521-523, *Greek Mythology*, p. 268, *Lecture on the Vedas*, opgenomen in Stone (2002), pp. 43-67, *Lunar Myths*, pp. 332-335. Zie ook Van den Bosch (2002), pp. 270-271.

⁸³ *Comparative Mythology*, p. 83. Zoals we reeds aanhaalden in de inleiding maakt de speciale plaats die Müller toekent aan de Veda voor een verklaring van de Indo-Europese mythologie deel uit van een theologisch en sociologisch idealisme dat verband houdt met de 'Arische mythe': "When he encountered the Vedas, Max Müller felt that he had fulfilled his own German Romantic longings and the promise of his deistic liberal Protestant religious rearing at the same time." Zie STRENSKI (1996), p. 62.

3.3. Proef op de som: solaire mythen

'Every time we say 'Good Morning', we commit a solar myth.'

3.3.1 Inleiding

Aan de hand van talrijke Griekse solaire mythen en namen verduidelijkt Müller zijn theoretische visie. Aangezien er in de natuur geen verhevener beeld bestaat dan de dageraad, de zon en andere solaire fenomenen, vormen ze volgens hem één van (belang)rijkste ingrediënten in het ontstaansproces van de Indo-europese mythologie. Wij, die in de zelfgenoegzame kennis leven dat de zon elke dag opkomt, kunnen ons volgens Müller ternauwernood inbeelden welk effect het verschijnen van de zon had op de mensen uit de Oudheid. Voor ons is de dageraad in het beste geval een mooi zicht, maar voor voor de denker uit de Oudheid die de natuur gadesloeg, was dit het probleem der problemen, het raadsel van het bestaan en het eerste begin van alle denken, filosofie en religie.⁸⁴ Wij kunnen ons bijgevolg met onze moderne manier van leven niet inbeelden hoezeer ons denken en spreken afhankelijk is van de zon:⁸⁵

*And yet wise people wonder and say, How curious that the Ancient Aryans should have had so many solar myths. Why, every time we say 'Good Morning', we commit a solar myth. Every poet who sings about 'the May driving the Winter from the field again' commits a solar myth. Every 'Christmas number' of our newspapers – ringing out the old year and ringing in the new – is brimful of solar myths; Be not afraid of solar myths.'*⁸⁶

Vanuit deze verwondering voor de Dageraad ontstond volgens Müller het concept van Oneindigheid en Goddelijkheid. Aangezien de Dageraad duizend verschillende gevoelens in de harten naar voren bracht had ze ook duizenden namen in de oude taal. Volgens het hierboven beschreven proces werden enkel een paar van deze namen courante soortnamen, de andere bleven eigennamen wier etymologische betekenis ongeprijselijk bleef. Naast Griekse en Romeinse analyseert Müller mythen uit de Vedische hymnen, de Scandinavische Edda en het Nibelungenlied, de Perzische epiek en leidt de hoofdacteurs uit de besproken

⁸⁴ *Science of Language*, hoofdstuk "Myths of the Dawn", pp. 617-618 en *On the Philosophy of Mythology*, pp. 177-178.

⁸⁵ *Lunar Myths*, p. 336, *Greek Legends*, p. 277, *Solar Myths*, p. 298 en *Science of Language*, hoofdstuk "Myths of the Dawn", p. 641

⁸⁶ *India, what can it teach us?*, p. 216. Geciteerd bij Dorson (1958), p. 21. Zie ook *Lectures on the Origin and Growth of Religion*, pp. 207-208.

mythen terug tot solaire figuren. Müller spreekt zelfs van *'the universal solar tragedy'*:

*'The idea of a young hero, whether he is called Baldr, or Sigurd, or Sîfrit, or Achilles, of Meleager, or Kephalus, dying in the fullness of youth, a story so fequently told, localised, and individualised, was first suggested by the Sun, dying in all his youthful vigour either at the end of a day, conquered by the powers of darkness, or at the end of the sunny season, stung by the thorn of winter. (...) It is an old story, but it is for ever new in the mythology and the legends of the ancient world.'*⁸⁷

Sporen van mythen waarbij de held verslonden wordt door zijn eigen ouders, of opnieuw bevrijd wordt van zijn onnatuurlijke dood, vindt men volgens Müller over bijna de hele wereld. Voor Müller is de verklaring zonneklaar: 'It is always either the daily sun swallowed by the night, or the annual sun swallowed by the winter, or occasionally the sun covered by the dark night of a thunderstorm.'⁸⁸ Ter illustratie volgt een Griekse mythe die Müller een solaire duiding heeft geschonken.

3.3.2 De solaire mythologische helden Apollo en Daphne.

In vele van zijn mythologische geschriften licht Müller zijn visie toe aan de hand van de mythe van Daphne en Phoibos Apollo. Apollo wordt verliefd op Daphne, die hem afwijst en hulp vraagt aan haar moeder, de Aarde. De Aarde neemt haar op in haar schoot en verandert haar in een laurierboom.⁸⁹ Müller demonteert de hele mythe, ontwart het kluwen van de verschillende versies en komt tot een interpretatie door middel van een etymologische analyse. Eén van de vele epitheta van de zon is φοῖβος, de schitterende. Dit epitheton is gegroeid tot een onafhankelijke godheid Phoibos, en is in het bijzonder bekend als een naam voor Apollo, Phoibos Apollo, een godheid die onmiskenbaar geassocieerd wordt met de opkomende ochtendzon.⁹⁰ De Griekse nimf Daphne werd op grond van de etymologie van haar naam gelijkgesteld met de Dageraad. Volgens

⁸⁷ *Comparative Mythology*, p. 117. In zijn *Solar Myths*, pp. 311-321 verhaalt Müller bovendien ook mythen uit Nieuw-Zeeland, Polynesië, mythen van de Algonkins, de Afrikaanse Basutos, de Zulus, de Slaven en de Muyscas uit Zuid Amerika.

⁸⁸ *Solar Myths*, p. 313.

⁸⁹ Een mooi vertelde versie van deze mythe vindt men bijvoorbeeld terug bij Ovidius, *Metamorphoses* I, 452-567.

⁹⁰ *On the Philosophy of Mythology*, p. 184 en *Solar Myths*, p. 293. In de *Ilias* en *Odyssea* toont Homerus ons nog duidelijk dat het oorspronkelijk om twee onafhankelijke godheden gaat. Zie *The lesson Jupiter*, p. 407. Dowden (1992), p. 26 licht zijn lezers in over het feit dat Apollo tot de vijfde eeuw voor Chr. nooit met de zon geassocieerd werd. Dit geschiedde eerst met de opkomst van "mystic inventive speculation".

Müller kon men Daphne namelijk terugvoeren tot het Sanskriet *Ahanâ*, Dageraad. Het woord werd verbonden met de wortel *dah ('branden' of 'schitteren').⁹¹ Iedereen die ogen heeft om te zien, en een hart om de natuur aan te voelen, zoals de oude dichters, ziet volgens Müller duidelijk dat de jonge en mooie Daphne die door Apollo wordt bemind, de dageraad is, die trillend voor hem wegvlucht en vervaagt bij de plotse nadering van de stralende zon; ze sterft in zijn schitterende omhelzingen en verdwijnt in de schoot van haar moeder, de Aarde. Deze hele verklaring lijkt Müller zo klaar als het daglicht te zijn. Het enige geldige bezwaar dat men volgens hem zou kunnen maken, is bewijzen dat men Daphne niet kan terugvoeren op *Ahanâ*. Het beeld dat de Dageraad de geliefde was van de Zon, wegvluchtend voor haar minnaar, en vernietigd werd door zijn omhelzing is een zeer vertrouwde uitdrukking in de oude mythologische taal van de Indo-europeanen. Niets was natuurlijker dan dat men de Zon beschouwde als de achtervolger van de dageraad. De stap van achtervolger naar minnaar kan gemakkelijk worden gezet. Zon en Dageraad werden gepersonifieerd tot Daphne en Apollo. Men vergat de oorspronkelijke betekenis van Daphne en Apollo, en een mythe was geboren:

*'if the Dawn, as soon as she was touched by the first rays of the rising Sun, fled from his fierce embraces and vanished, how could a poet with any feeling for nature help telling the old story of Phoebus and Daphne, though he himself might be unaware that Daphne was an ancient word which meant originally the burning and shining Dawn (from dah, 'to burn'), just as much as Phoebus meant at first the burning and bright Sun?'*⁹²

Het vervolg van de mythe, met name de metamorfose van Daphne in een laurierboom is volgens Müller een typisch Griekse legende die om een specifieke verklaring vraagt. Müller zoekt zijn toevlucht in zijn hierboven besproken theorie over homonymie. De dageraad werd δάφνη genoemd, de brandende. Op basis van een gelijkaardige eigenschap, met name haar snel brandende kwaliteiten, werd ook de laurierboom in het oude Griekenland zo genoemd. De wortel *dah was dus de basis voor deze twee homoniemen. De identieke namen zorgden er volgens Müller voor dat Daphne geïdentificeerd werd met de laurierboom: 'the two, as usual, were supposed to be one'.⁹³ Müller schrijft het ontstaan van de mythe van Daphne, de Dageraad, die verandert in

⁹¹ Voor de ingewikkelde etymologische "bewijzen" en theorieën die Müller hiervoor aanvoert zie *The Lesson of Jupiter*, pp. 385-387. Zie ook *Science of Language*, hoofdstuk "Myths of the Dawn", p. 621, n. 1.

⁹² *Lunar Myths*, pp. 344-345.

⁹³ *Comparative Mythology*, p. 101 en *Science of Language*, hoofdstuk "Myths of the Dawn", p. 621, n. 1 (citaat).

daphne, de laurier, dus toe aan de invloed van taal op het denken, aan de "zelfvergetelheid" van taal.⁹⁴

4. Besluit

Niettegenstaande alle kritiek die men Friedrich Max Müller naar het hoofd slingerde en slingert, kan men er niet omheen – hoewel het in de publieke vergetelheid geraakt is – dat zijn theorie in de tweede helft van de negentiende eeuw de meest invloedrijke academische zienswijze op mythologie was, vóór men zich überhaupt ging toeleggen op de antropologische theorie.⁹⁵ In Müllers volumineuze oeuvre schuilt een cumulatieve poging om een volledige wetenschap van het menselijke denken uit te bouwen. Deze levensonderneming nam een aanvang met de wetenschappelijke studie van taal, vervolgde met het onderzoeken van mythologie en religie en bereikte haar hoogtepunt in de wetenschap van het denken. Müllers poging om religie en haar oorsprong te begrijpen, was een poging de mens te begrijpen.⁹⁶ Het is Müllers verdienste geweest de discussie over een mogelijke oosterse oorsprong van de Griekse mythen in de Britse intellectuele wereld binnen te voeren. Bovendien gaf hij deze discussie, die voordien werd voorgesteld als louter religieuze of romantische speculatie, een wetenschappelijke grondslag mee. Behoudens de invloed van het Duitse romantische idealisme en de vergelijkende taalkunde vindt men in Müllers werk ook sporen van de contemporaine Duitse filosofie terug (de posthegeliaanse geschiedenisfilosofie en het Kantianisme). Müllers solaire theorieën die de immorele elementen in de Griekse mythologie niet toeschreven aan een wellustig volk, maar aan een onvermijdelijk verval van de taal, pasten perfect in de Victoriaanse tijdsgeschiedenis. De Griekse beschaving werd gedomesticeerd; de Victoriaanse lezers hoefden zich niet te schamen voor de verwerpelijke elementen. Müllers aanzienlijke academische reputatie en de negentiende-eeuwse interesse voor de Indo-europese cultuur, zorgden ervoor dat de solaire theorie wijd verspreid en nagevolgd werd.

Mythologie ontstond volgens Müller met het benoemen van abstracte fenomenen, meer bepaald weerkerende natuurfenomenen. Deze abstracte

---

⁹⁴ *The Lesson of Jupiter*, pp. 387-388. Zolang Daphne begrepen werd als de naam voor de dageraad, en Phoebos als de naam voor de ochtendzou, was het niet meer dan rationeel dan te zeggen dat Daphne uit de omhelzingen van Phoebos wegluchtte. Wanneer men echter de betekenis van Daphne's naam vergeten was en het slechts als een overblijfsel uit een vroeger taalstadium beschouwd werd, werd het verhaal dat Daphne wegluchtte voor Phoebos een mythe. Een verhaal dat nog half te begrijpen was zolang de naam van Phoebos diafaan bleef, maar helemaal niet meer begrijpen werd wanneer Phoebos louter begrepen werd als een schitterende jongeman wiens geliefde een prachtig jong meisje was. Cfr. *Solar Myths*, pp. 293-294.

⁹⁵ Cfr. Turner (1981), p. 104.

⁹⁶ Cfr. Sharpe (1975), p. 44.

fenomenen metamorfoseerden door de daad van de naamgeving (en door het denken in taal) tot levende en handelende (goddelijke) wezens (*agents*), mannelijk of vrouwelijk, hetgeen weerspiegeld werd in de genusuitgang. Aan de hand van uitspraken over deze wezens in de vorm van spreekwoorden, raadsels en spreuken belichaamde de vroege mens, *casu quo* de dichter, zijn dagelijkse observaties van de natuur en de idee van het Oneindige. De wezens kregen een hele geschiedenis en achtergrond. Wanneer deze namen niet langer verbonden waren met de sacrale realiteit der natuurfenomenen waarnaar de vroege mensen ooit verwezen hadden, begonnen ze een leven op zichzelf te leiden. Er ontstond er mythologische fraseologie doordat men uit een groep van predikaatsaanduidingen één enkele op de voorgrond stelde die als algemeen erkende eigenaam van een god ging gelden. Dergelijk mythologisch taalgebruik is evenwel nog geen mythologie. Pas in latere tijden, nadat vele van deze uitspraken door het proces van homonymie idiomatisch, verstaend en onbegrijpelijk waren geworden, begonnen er zich door deze zelfvergetelheid van de taal hele cycli van mythologische overlevering te vormen. Men vergat de etymologie en de oorspronkelijke betekenis van de naam. De *nomen*, de wezenloze naam, werd nu opgevat als een *numen*, een naamloos wezen. Müller poneert derhalve de stelling dat 'every myth and legend was at first an intelligible utterance of an intelligible thought',⁹⁷ waarmee hij beklemtoont dat de oorsprong van mythologie rationeel is. Nu kan men ook beter begrijpen waarom men mythologie volgens Müller dient te behandelen als een hoofdstuk binnen de 'Science of Language' en de 'Science of Thought'. Enkel de taalwetenschap kan het proces verklaren dat wortels en woorden berooft van hun levendigheid en doorzichtigheid en hen maakt tot opake en kleurloze versteende uitdrukkingen. De 'Science of Thought' kan op haar beurt verklaren hoe dit proces in gang wordt gezet en hoe latere generaties abstracte gedachten onder woorden konden brengen. De plaats bij uitstek waar men dit hele proces van de kwaal van de taal nog duidelijk kan achterhalen, is de *Veda*. Aan de hand van voorbeelden uit onder meer de Griekse en Vedische mythologie verduidelijkt Müller zijn theoretische uiteenzetting. Afsluitend met de volgende woorden: "The thought of Max Müller appears less preposterous when not read through the words of others",⁹⁸ kan ik alleen maar de hoop uitspreken dat Müllers boeken en essays meer ter hand zullen genomen worden de komende jaren dan de voorbije honderd jaar en dat de recente *revival* en herwaardering van zijn werk hun opmars verder mogen zetten.

ELKE HEIRBAUT

---

⁹⁷ *Solar Mythology*, p. 293.

⁹⁸ Dowden (1992), p. 27.

5. Beknopte literatuurlijst

A. Primaire bronnen

DIOGENES LAERTIUS

(2005) *Lives of the eminent Philosophers*, with an English translation by R. D. Hicks, Vol. II, Loeb Classical Library, London, p. 648;

MÜLLER, Friedrich Max

(1861-1863) *Lectures on the Science of Language*, 2 vols., London, vol. II;

(1897) *Contributions to the Science of Mythology*, 2 vols., London;

(1900) Essays uit *Chips from a German Workshop*, vol IV: Essays on Mythology and Folk-Lore, London:

Greek Mythology (1855), pp. 257-269;

Bellerophon (1855), pp. 239-256;

Comparative Mythology (1856), pp. 1-154;

Greek Legends (1867), pp. 270-286;

On the Philosophy of Mythology (1871), pp. 155-201;

Solar Myths (1885), pp. 287-327;

The Lesson of Jupiter (1885), pp. 368-411;

Lunar Myths (1893), pp. 228-367;

Preface to Chips from a German Workshop, vol IV (1895), pp. III-XLII;

STONE (ed.), Jon R.

(2002) *The essential Max Müller*, New York.

B. Secundaire literatuur

BEER, Gillian

(1989) 'The Death of the Sun': Victorian Solar Physics and Solar Myth', in J. B. Bullen (ed.), *The Sun is God. Painting, Literature and Mythology in the Nineteenth Century*, Oxford;

BIEBUYCK, Benjamin

(2001) 'Nietzsche en 'zijn' Grieken. Figuranten in een filologisch fantasma of dragers van interculturele negotiatie?', *Tetradio*, 10, pp. 9-40;

BYRNE, Peter

(1989) *Natural Religion and the Nature of Religion: The Legacy of Deism*, London-New York;

CHAUDHURI, Nirad.C.

(1974) *Scholar Extraordinary: the life of Professor the Rt. Hon. Friedrich Max Müller*, London;

DE VRIES, Jan

(1961) *Godsdienstgeschiedenis in vogelvlucht*, Utrecht;

DORSON, R.M.

(1958) 'The Eclipse of Solar Mythology', in Thomas A. Sebeok, *Myth: A Symposium*, Bloomington, pp. 15-38;

(1968) *The British Folklorists: A History*, London;

DOUGLAS, Mary

(1996) 'Children consumed and child cannibals: Robertson Smith's attack on the Science of Mythology', in Laurie L. Patton, & Wendy Doniger (eds.), *Myth and Method*, Charlottesville-London;

DOWDEN, Ken

(1992) *The Uses of Greek Mythology*, London-New York;

JORDAN, Louis Henry

(1905) *Comparative Religion: Its Genesis and Growth*, Edinburgh;

KIPPENBERG, Hans Gerhard

(2002) *Discovering religious history in the modern age*, New Jersey;

KITAGAWA, Joseph M. & John J. STRONG

(1985) 'Friedrich Max Müller and the Comparative Study of Religion', in Ninian Smart et al. (eds.), *Nineteenth Century Religious Thought in the West* (vol. 3), pp. 179-213;

LLOYD-JONES, H.

(1982) *Blood for the Ghosts. Classical Influences in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, London, pp. 155-164;

PETERS, F.E.

(1967) *Greek philosophical terms. A historical Lexicon*, London-New York, p. 120-121;

PRAT, F.

(1901) 'La science du langage d'après M. Müller', *Revue des Question Scientifiques*, 49, pp. 506-540;

(1902) 'La science de la religion', *Revue des Question Scientifiques*, 50, pp. 527-566;

SHARPE, Eric J.

(1986²) *Comparative Religion. A History*, London;

STRENSKI, Ivan

(1996) 'The Rise of Ritual and the Hegemony of Myth. Sylvain Lévi, The Durkheimians and Max Müller', in Laurie L. Patton & Wendy Doniger (eds), *Myth and Method*, Charlottesville-London;

TURNER, F. M.

(1981) *The Greek Heritage in Victorian Britain*, New Haven, pp. 77-134;

VAN DEN BOSCH, Lourens Peter

(april 1993) 'Friedrich Max Müller: een Victoriaans geleerde over de oorsprong van de taal en het religieuze denken', *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 47 (2de aflevering), pp. 107-118;

(juli 1993) 'Friedrich Max Müller: een Victoriaans geleerde over het onderzoek naar mythen en religie', *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 47 (3de aflevering), pp. 186-200;

(2002) *Friedrich Max Müller. A Life Devoted to the Humanities*, Studies in the History of Religions, 94 (Leiden-Boston-Köln);

VUYK, Kees

(1987) Friedrich Nietzsche, *De geboorte van de tragedie of Griekse cultuur en pessimisme*, vertaald en ingeleid door Kees Vuyk, Amsterdam;

VOIGHT, J.H., Max Mueller:

(1967) *The Man And His Ideas*. Calcutta.